

МІСЦЕ ОНОМАСТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ В ЗМІСТІ ПОЧАТКОВОЇ МОВНОЇ ОСВІТИ

Онім, або власна назва, – це слово, словосполучення або речення, яке служить для виділення іменованого ним об'єкту; його індивідуалізації та ідентифікації.

У будь-якій мові онімів набагато більше, ніж загальних назв (апелятивів). Словники розвинених літературних мов налічують тисячі слів (без включення власних назв), у той час як рахунок онімів іде на мільйони (наприклад, кожен із жителів України має прізвище, ім'я, по батькові, іноді – псевдонім, прізвисько тощо). Проте потрібно відзначити, що переважна частина онімів невідома абсолютній більшості носіїв мови, чого не можна сказати про загальні назви.

У початкових класах учні зустрічаються з різними класами власних назв. Оскільки кожна власна назва – це насамперед слово, яке розвивається за законами певної мови, то й інформація про нього здобувається за допомогою таких лінгвістичних засобів, як встановлення мовної приналежності оніма, виявлення фонетичних і фонематичних закономірностей та морфонологічних чергувань, етимологічний, структурний, словотвірний, генетичний та інші аналізи тощо.

Аналіз пояснювальної записки і власне програми свідчить, що обов'язкового використання ономастичного матеріалу на уроках рідної мови у початкових класах не вимагається. Одночасно слід зауважити, що впровадження онімії у навчально-виховну діяльність вмотивовується як змістом матеріалу, який вивчається, так і особливостями пізнавальних процесів молодших школярів.

При цьому необхідно передусім відзначити, що, по-перше, терміни «ономастика», «онім», «онімія», «ономастикон», «ономастичний матеріал» у значенні «власні назви» на уроках рідної мови у початкових класах не вживаються.

По-друге, вивчення власних назв (тобто онімів) передбачається і самою навчальною програмою. Наприклад, у другому класі – це тема «Велика буква в іменах, по батькові та прізвищах людей; у кличках тварин; у назвах міст, сіл, вулиць, річок»; «Уміння вживати прописну букву на початку речення, в іменах людей, кличках тварин, назвах міст, сіл»; у третьому – «Власні і загальні іменники. Велика буква у власних іменниках»; «Іменники, що означають назви істот (хто?), та іменники, які означають назви неістот (що?). Власні і загальні іменники. Велика буква у власних іменниках».

За результатами порівняльного аналізу змісту тем для 2, 3, 4 класів можна зробити висновок, що найсприятливішим для використання ономастикону є розділ «Слово», який вивчається у кожному класі. Як ілюстративний матеріал, онімія може також використовуватися під час

опрацювання будь-яких розділів, зокрема таких, як «Текст», «Речення», «Мова і мовлення», «Частини мови». Головне, щоб це відповідало інтересам і запитам дітей, сприяло мовленнєвому розвитку.

Взагалі ж аналіз підручників і посібників з української мови для учнів початкових класів дозволяє стверджувати, що їхній зміст і структура виконують свої розвивальні і стимулювальні функції в мовленнєвому розвитку молодших школярів шляхом уведення у навчальний процес ономастичного матеріалу.

Процес забезпечується таким чином: основним структурним компонентом підручників з української мови є тексти, вправи, різноманітні запитання. Якщо проаналізувати ці вправи, то можна переконатись у тому, що на основі багатьох із них можна організовувати певну ономастичну роботу. Це знайшло своє відбиття у змісті запитань та завдань, які виконують різноманітні функції, зокрема – спрямовують учнів на мовленнєвий розвиток, пов'язаний зі спостереженнями над навколишньою дійсністю: *Назвати місто, яке літає? Яке місто повзає? Назвати найсолодше місто* тощо.

Більшість запитань і завдань, які наявні у підручниках, сприяють закріпленню основного програмного матеріалу, що вивчався на уроці, роблять цей процес цікавим і доступним для учнів. Так, під час вивчення теми «Вживання великої букви в іменах та прізвищах людей, кличках тварин» дітям ставиться ряд таких запитань і завдань: *Дай дітям імена; Назви ім'я, по батькові своєї вчительки, батьків; Назви своє прізвище та прізвища своїх сусідів; Поміркуй, чому такі клички дали тваринам.*

Деякі запитання та завдання, вміщені у підручниках, ставлять учнів у роль самостійних дослідників, розвивають логічне мислення, спостережливість: *Визнач, на березі якої річки розташоване твоє місто (село); Знайди на карті місто (село), де ти живеш.*

Частина ономастичних запитань і завдань, наявних у підручниках, допомагають активізувати чуттєвий досвід школярів, виявити їхні опорні знання, необхідні для засвоєння нового матеріалу, сприяють створенню проблемних ситуацій: *Чи знаєш ти, чому таку назву має твоє місто (село), річка, яка протікає поруч? Що ти розповіси про місто другові, який приїхав до тебе здалеку?*

У підручниках міститься багато запитань історичного характеру, які викликають певний інтерес у дітей: *Довідайся і розкажи про наші найдавніші пам'ятники: Софіївський собор, Видубецький монастир, Золоті ворота; Що ти знаєш про Луцький замок, для чого він слугував землі волинській?*

Звичайно, значне місце займають завдання-жарти: *У слові зміна невеличка, з пори року буде річка; Повернути рікам їх власність – право на індивідуальні назви: Сита, Найду, Дно, Бо.*

Як уже відзначалося, певні теоретичні відомості про поділ слів на власні і загальні назви учні засвоюють на уроках мови у початкових класах. Так, у першому класі учні практично знайомляться із написанням з

великої літери власних назв. У другому класі, під час вивчення тем «Велика буква в іменах, по батькові та прізвищах», «Велика буква у кличках тварин», «Велика буква у назвах міст, сіл, вулиць, річок», подаються перші правила про вживання великої літери у власних назвах. У третьому-четвертому класах ономастичні відомості систематизуються під час вивчення тем «Власні і загальні іменники», «Велика буква у власних іменниках». Учні вивчають різні класи онімів: назви міст і сіл, клички тварин, імена та прізвища людей, назви країн та народів. Молодші школярі також отримують додаткову інформацію про нашу державу та рідну мову, виділяють відетнонімі прикметники та ад'ектоніми, вчаться правильно писати адресу, знайомляться з омонімією власних та загальних назв; відбувається розмежування гідронімів та ойконімів (без вживання термінів); вивчається матеріал про різні народи та мови. Під час проведення таких уроків учителі з метою активізації процесу запам'ятовування намагаються використати місцеві власні назви: імена та прізвища батьків, друзів, сусідів, клички домашніх тварин, назви поселень, річок, вулиць [1, с. 87].

Ономастичний матеріал використовується і при вивченні інших тем, таких як «Алфавіт», «Складоподіл», «Наголос», «Будова слова» тощо. Крім того, що власні назви є ілюстративним матеріалом до окремих правил, у підручниках наявні завдання, які вимагають проведення ономастичних мікродосліджень, тобто з'ясування етимології, значення, способу утворення певних власних назв.

Отже, у всіх підручниках, які аналізувалися, міститься велика кількість вправ, де власні назви зустрічаються просто у контексті. Поданий у підручниках зміст матеріалу дозволяє спрямувати навчальний процес на вирішення основного завдання конкретно виучуваного предмета – розвиток зв'язного мовлення, яке є фундаментальною основою мовленнєвого розвитку учнів 1–4 класів.

Список використаних джерел

1. Торчинська Т. А. Активізація пізнавальної діяльності молодших школярів засобами ономастики : [монографія] / Т. А. Торчинська. – Умань : ПП Жовтий, 2009. – 232 с.